

O MOȘIE „BĂTRÂNĂ” - DELENII

Sergiu Ștefănescu

„...au mai venit, ...sluga noastră Toader Hasnăș...și au vândut a lui direaptă ocină...doao sate pre Bârlad, ...anume Băltenii, în gura Stebnicului, și de iastă parte de Bârlad, Delenii, și o seliște anume Micleștii...”¹

Acest fragment din uricul domnesc, ce atestă peste veacuri constituirea moșiei târgului Vaslui, prin cumpărarea satelor și moșiilor limitrofe de către Ștefan cel Mare, ne-a incitat întru cercetarea și aflarea istoriei acestor locuri. Cele două sate și seliștea, amintite mai sus, se află pe teritoriul actualei comune Bălteni din județul Vaslui.

1. *Scurt istoric, cadrul fizico – geografic și economic*

Aceste sate, împreună cu alte două care fac obiectul studiului nostru, se află în bazinul mijlociu al râului Bârlad și în bazinul inferior al pârâului Stemnic², deci în Podișul Central Moldovenesc³

Satele amintite în acest hrisov domnesc se găseau pe teritoriul comunei Bălteni, care, din punct de vedere administrativ, se află în mijlocul județului, la circa 10 km NV de Vaslui.

Comuna are un relief ușor vălurat, cu două culmi de deal, orientate N-S, ce delimitează, spre vest, bazinul pârâului Racova⁴ de cel al Stemnicului. A doua culme de deal desparte bazinul pârâului Stemnic de valea râului Bârlad, situată la est de acesta. Înălțimile lor nu depășesc 300 m.

Deși aparține din punct de vedere administrativ de comuna Bălteni, satul Capul Rediului, devenit (după 1968) Bălteni - Deal (II), nu face obiectul studiului nostru. Moșia sa, orientată N-S, făcea parte din moșiile aflate în bazinul pârâului Racova.

Râul Bârlad are în această zonă o luncă lată de circa 1,5 - 1,8 km. O luncă mai îngustă însoțește pârâul Stemnic. Pădurile, care odinioară acopereau aceste dealuri și luncile celor două ape, s-au „retras” continuu din fața focului „pus” și al securii; acum mai există pădurea din lunca Bârladului, în S-E, trupul de pădure Brăhășoaia, în N, și două petice de pădure la N de Bălteni - Deal și respectiv Chetrești.

Pentru deslușirea informației necesare am apelat, pe lângă studiul documentelor istorice și al toponimiei locului și la amănunțite cercetări arheologice (efectuate, deocamdată, pe circa 75% din suprafață).

Cercetând aspectul istoric al zonei la care ne referim, observăm o densă locuire începând de la cultura Cucuteni, prezentă în 4 - 5 locuri, continuând cu Ciste de Piatră, Foltești II, Noua și Hallstatt. La nici una nu ne vom opri deoarece ele au făcut obiectul unor studii anterioare. Dar, spre surprinderea noastră, am observat cum aproape toate locuirile medievale și feudale suprapun locuiri dacice, din sec. V – II î.Chr., ori așezări carpice din sec. II – V d.Chr. Vatra veche a Delenilor suprapune o locuire carpică din sec. II – IV e.n., care la rândul ei suprapune o așezare Foltești II.

Seliștea satului Bonteștii pe Bârlad se suprapune, în unele porțiuni, pe o așezare dacică din sec. V – IV î.Chr., peste care locuiseră și carpii în sec. II – III d.Chr. O

prisacă de pe moșia Bălteni, situată la circa 1,8 km, N, de stația CFR Bălteni, a fost amplasată peste o locuire de daci și bastarni din sec. III – II î.Chr.

La circa 700 m, E, de stația CFR Bălteni, în punctul Grindul Oilor, se află seliștea Micleştii ce suprapune o locuire Noua-finală – Hallstatt.

Pe seliștea veche a Băltenilor, de-a lungul drumului de pământ Bălteni-Vale – Chetrești, între stâlpii LEA (linie electrică aeriană) nr.112/1968 – 106, a existat în sec. III – V d.Chr. o așezare de carpi. Și de asemenea, pe prima vatră, de jos, a Cucușerilor, locuiseră, în sec. III–IV d.Chr., carpii. Aceasta denotă o continuitate și o identitate a exigențelor privind modul de alegere a viitoarelor vetre de sat.

În aproape toate aceste așezări, dacice sau carpice, s-au descoperit resturi ceramice de proveniență romană și elină, iar pe seliștea Delenilor am găsit ceramică a Hoardei de Aur. Aceasta dovedește existența unor legături comerciale strânse cu imperiul roman, dar și cu hanatul tătarăsc .

Am fost mirați, găsind, în jumătatea de nord a seliștei Delenilor, fragmente de teracotă (nesmălțuită) datând din sec. XV/XVI, iar pe vatra veche a Băltenilor teracotă din sec. XVI. Nicăieri, în toată zona cercetată, nu am mai găsit teracotă atât de veche. Aceasta dovedește existența, atunci, a unei puteri economice concentrate. În primul caz considerăm că acea sobă a încălzit casa familiei lui Toader Hasnaș, cel ce a vândut, la 1491, Delenii și Băltenii lui Ștefan cel Mare.

Precizăm că atenția noastră are în vedere relația sat–moșie; stăpânul (ori stăpânii) acestora nu constituie obiectul studiului nostru decât accidental.

După prezentarea, în mare, a aspectelor istorice ale acestor locuri, se impune și prezentarea, succintă, a laturii economice. Vom face referiri la perioada de timp mai veche de anul 1850.

Între sec. VIII – XV, când populația acestor sate era neînsemnată, iar terenurile avute la dispoziție imense, tot „economicul” se rezuma la producția de subzistență. Ponderea cea mai importantă o deținea creșterea animalelor, iar cu o valoare mai mică venea agricultura, ce se practica rudimentar și pe suprafețe mici; apoi defrișarea pădurilor ce a creat locuri de fânețe și ogoare pentru cultivarea cerealelor. În urma acestora se situa prelucrarea primară a lemnului, olăritul (ocupație de la care vine toponimul Pârâul Olarului), confecționarea sculelor și uneltelor necesare în gospodărie și, de prin sec. XIV – XV, albinăritul.

Nu putem vorbi de relații comerciale decât, poate, de prin sec. XVII/XVIII. Nu am reușit să aflăm unde erau morile de apă (probabil pe Bârlad), nici dacă aveau cârciume și unde anume. Am descoperit că pe cea de a doua vatră a Băltenilor (la 100 – 150 m, N, de ultima casă din sat) pe a doua terasă a Stemnicului, a existat (pe lângă o curte boierească), pe la începutul sec. XIX, un atelier de confecționat olane pentru aducerea apei. Spărturile rebuturilor lor acoperă o mare întindere de teren.

Revenim la una din cele mai de seamă ocupații ale localnicilor, timp de circa 600 de ani, albinăritul.

Cercetările noastre ne-au permis să descoperim, până acum, cel puțin 12 – 15 vetre de prisacă. Nu am controlat pădurile, nu am parcurs întreaga suprafață, nu putem aprecia câte vetre de prisacă s-au pierdut în vetrele de sat, așadar, pe teritoriul fostei moșii bătrâne +Delenii, nu este exclus să fi fost 40 – 50 prisăci! Dacă avem în vedere

că acum 3 – 5 secole pădurile de șleau, ce cuprindeau numeroase specii de arbori meliferi (tei, arțari, sălcii, meri, peri, arbuști) ocupau suprafețe imense, luncile Bârladului, a Stemnicului și a pâraielor din zonă erau acoperite cu o vegetație erbacee de talie uriașă (2 – 3 m, +h), plus întinsele suprafețe de fânețe, putem aprecia potențialul melifer al zonei ca fiind unul excepțional.

Enumerăm în continuare câteva vetre de prisacă identificate de noi până acum.

La circa 1,8 km, N, de stația CFR Bălteni, la circa 200 m, V, de linia ferată, pe șes, am găsit o vatră de prisacă, pe moșia Bălteni, folosită în sec. XVI/XVII – XVIII. La 150 – 200 m, NE, de biserică din Bălteni Deal, am descoperit două vetre de prisacă folosite în sec. XV/XVI – XVIII și respectiv în sec. XV/XVI – XVIII/XIX. La circa 80 m, la E de biserică, și circa 100 m mai jos de cele două menționate anterior, se află o vatră de prisacă utilizată în sec. XIV/XV(?), XV(?) – XV/XVI – XIX. De la 80 – 250 m, V, de Pârâul Olarului, la circa 600 – 700 m, E, de biserică, la baza unui platou prăbușit, am descoperit vetrele a 3 – 4 prisăci, folosite în sec. XV/XVI – XVIII. Toate acestea s-au aflat pe moșia Delenii.

Pe malul stâng al Pârâului Olarului, vis a vis de cele de mai de sus, am găsit o vatră de prisacă, pe moșia Bălteni, folosită în sec. XV/XVI – XVIII. La ENE de satul Chetrești, într-un bazinet deschis spre sud, la 150 m, N, de pârâu, am identificat două(?) vetre de prisacă folosite în sec. XV/XVI – XIX. De asemenea, la ESE de satul Chetrești, pe versantul sudic al dealului, la N de pârâu, sunt 2 – 3(4) vetre de prisacă utilizate în sec. XVI/XVII – XVIII.

Așadar, specificările din o serie de documente feudale, privind tranzacțiile cu „butoaie” de miere și „pietre” de ceară aveau un fundament real.

2. *Observații privind moșiile și legăturile lor cu satele de pe ele*

Noi considerăm a fi moșie o suprafață de teren de formă și mărime foarte diferite, ce poate avea în cuprinsul ei terenuri arabile, fânețe, vii, livezi, pășuni, păduri, ape și, neapărat, vatra satului pe care îl hrănește și care îi dă numele; nume pe care și-l schimbă odată cu cel al satului.

Deși hotarele moșiilor inițiale (așa zise „bătrâne”) dăinuie de peste un mileniu, în interiorul lor au fost trasate noi limite, mărginind moșii mai tinere, ce au luat ființă odată cu sate desprinse din cele vechi.

Relația sat – moșie este de interdependență totală; odată cu desființarea satului de pe ea, o moșie își pierde „rangul” de moșie, „retrogradând” în acela de trup sau tarla al altei moșii cu sat pe ea. De altfel, *fostele moșii sunt foste sate...*⁵

În general orice moșie se compune din două părți:

- a) Moșia propriuzisă (cea mare), fiind ceea ce astăzi numim „extravilan”, în care se includ și pădurile, apele, căile de comunicație, deci totul exclusiv vatra satului;
- b) Moșia mică, numită acum „intravilan”, care cuprinde doar vatra satului.

Din constatările noastre rezultă, fără dubii, că *nu poate exista sat fără moșie și nici moșie fără sat*. Deși în numeroase urice domnești sunt înscrise adesea mai multe sate, ce aparent există pe aceeași moșie, realitatea nu este aceasta.

Susținem și dovedim că pe o moșie nu poate exista mai mult de un sat. Dubiile s-au născut datorită, de regulă, a două situații:

- a) Hrisoavele domnești, de „întărire” a unor sate, au fost emise, în general, între sec. (XIV)XV – XVII, în timp ce moșiile bătrâne luaseră ființă în sec. IX –

XII/XIII. Între timp, familia celui ce se prezenta la domnie pentru uric domnesc reușise să „comaseze” 2 – 3 sate (și moșii) sub administrarea – stăpânirea sa și a rudelor apropiate.

b) În numeroase cazuri satul putea avea mai multe vetre dihotomice, plus 1 – 2 seliști pe care a avut, cândva, vatra. Unele din aceste vetre, de-a lungul secolelor, au putut deveni sate de sine stătătoare, *dar fiecare cu moșia sa*, defalcată din trupul moșiei bătrâne, moșiei matcă.

Tabelul nr.1

cuprinzând satele (și seliștile) din zonă, cu prima atestare documentară cunoscută (nouă) precum și vechimea materialelor arheologice descoperite ⁶

Continuând firul afirmațiilor de mai sus observăm că după vânzarea de la 15 octombrie 1491, numeroase moșii, între care +Băltenii și +Delenii lui T. Hasnăș au fost comasate în moșia, cu mult mai mare, a Târgului Vaslui. O asemenea moșie, uriașă, putea avea pe teritoriul său 10 – 15 sate, dar aceasta era o „construcție” artificială, relativ recentă, nicidecum nu era ceea ce înțelegem noi prin moșie „bătrână”, „din veac”.

Toader Hasnăș și alții ca el au primit, probabil, sarcinile unor administratori locali, ocupându-se de colectarea dijmei, de acoperirea și evidența zilelor de clacă, de asigurarea bunului mers al fostelor moșii, devenite acum „trupuri” ale moșiei Târgului Vaslui.

Am mai observat că odată cu înmulțirea populației unui sat, crește și suprafața „moșiei mici”, în defavoarea „moșiei mari”, iar când un sat dispare ori se mută pe altă vatră, „moșia mică” devine seliște și se contopește cu „moșia mare”; în același timp altă porțiune din „moșia mare” devine „moșie mică”, vatra satului respectiv.

Din datele înscrise în tabelul nr.1 se observă fenomenul de dihotomie la satul +Bonteștii. Din observațiile noastre rezultă că vetrele dihotomice ale satelor erau amplasate în locuri care ofereau cele mai bune locuri de trai. Ele erau apropiate una de alta, adesea peste o mică vale, peste un pârau ori peste o culme de deal, întotdeauna cu o sursă de apă în apropiere.

Soluția de așezare a satului pe două (trei) vetre dihotomice era adoptată de săteni, deoarece în condițiile unei populații reduse numeric, dar care avea la dispoziție sute de hectare de teren, ocupația de bază a sătenilor fiind creșterea animalelor, se urmărea crearea de noi suprafețe de pășune și evitarea producerii de pagube de către animalele domestice în puținele ogoare pe care le cultivau.

Vetrele dihotomice ale unui sat purtau, de obicei, același nume, diferențiate prin apelative ca: „de jos”, „de sus”, „din deal”, „din vale”, „de răsărit”, „de apus”, etc.

Totuși, uneori, satul este nevoit să-și părăsească vatra datorită unor cauze de forță majoră ⁸ și vremuri de restriște. Nu cunoaștem motivul pentru care sătenii din +Deleni, +Bălteni și Chetrești au fost nevoiți, în sec. VIII – IX/X, să-și părăsească

Nr. rând	Denumirea cunoscută a satului (sau seliștii)	Prima atestare documentară	Vechimea materialelor arheologice recoltate
1a	+Delenii	1491	VII, VII/VIII, X – XVIII
1b	Bălteni-Deal (I)	1892	XV/XVI – XXI
2	Băltenii, Bălteni-Vale	1491	VII/VIII, X – XI, XIII/XIV – XXI
3	+Micleștii	1491	XV
4a	Răduștii	1816	XV – XXI
4b	+Bonteștii (pe Stemnic)	1442	VIII – X, XIII/XIV ?
4c	+Bonteștii (La Două Fântâni)	1442	IX/X – XI, XV – XVIII
5	Chetreștii (Cucoșerii)	1491	VII/VIII, X – XI, XIV/XV – XXI

asezările, mutându-se, așa cum era de așteptat, pe o vale îngustă acoperită de pădure, în punctul Hârboanca, situat în partea de nord a moșiei lor, la est de actualul sat Răduști. În sec. X, în urma întoarcerii pe vechile vetre, unii săteni au rămas pe loc, continuând existența sătucului înființat în sec. VIII, cunoscut în sec. XV sub denumirea de +Bonteștii⁹

Informațiile pe care le vom prezenta în continuare au fost obținute, în cea mai mare parte, din cercetările arheologice pe care le-am efectuat, ca și din studiul documentelor publicate.

3. *Relații de înrudire între sate. Ascendențe și descendențe.*

Cele ce urmează a fi prezentate s-au născut din dorința de a putea afla care moșie, dintr-o zonă oarecare, este moșie „bătrână” și care nu. Sau, cum putem stabili că moșiile „b”, „c” și „d” provin din moșia mamă-mată „a” și dacă, astfel, locuitorii satelor aflate pe ele descind din strămoși comuni.

Efectuarea de cercetări arheologice amănunțite ne-a permis să stabilim de când până când s-a locuit într-un anume loc, dacă locuirea a fost continuă, în ce secole a fost mai intensă, ori mai slabă, etc.

Sintetizând toate datele obținute, inclusiv cele din documente, ne-am propus să transpunem grafic, în timp și spațiu, evoluția acestei moșii „bătrâne”, +Delenii, și a celor desprinse din ea, din sec. VII/VIII până în sec. XIX/XX.

Din cercetările noastre rezultă că satele (și moșiile) evoluează lent. Au și ele, ca și oamenii, „ascendențe”, „descendențe” și, uneori, rude „colaterale”. (vezi *Tabloul nr.2*)

În acest tablou, în stânga sus, am înscris satul „matcă”, cel mai vechi, din care presupunem că au roit celelalte. Satele „descendente” le-am situat spre dreapta și tot mai jos, în ordinea descrescătoare a vechimii¹⁰; cele mai tinere se află în partea cea mai de jos. La ultimul rând ajung doar satele existente la finele sec. XX¹¹

Vom continua cu prezentarea a opt schițe ce arată evoluția în spațiu a moșiei Delenii. Ele acoperă perioada de timp din sec. VII până în sec. XX. Dacă este semnalată schimbarea amplasamentului unui sat pe hartă, nu este o greșală; de-a lungul secolelor am urmărit situarea vetrei principale. Satele se mutau și de bunăvoie, „trăgându-se”, de pe la începutul sec. XIX, pe lângă drumurile mari, mai ales că proprietarii moșiilor amplasau lângă acestea cârciumi, rateșuri, mori etc. Alte mutări ale unor vetre de sat se datorau fie lipsei de spațiu pe vechea vatră în urma sporului demografic, fie expropriierilor de moșii efectuate la 1864 și 1921, când unele sate se mută sau se extind pe terenuri cu condiții mai bune de trai, chiar dacă anterior nu le aparținuseră.

Venim cu câteva observații-precizări referitoare la cele opt hărți.

În prima se observă că satul Cucoșeri ia ființă pe două vetre simultan (poate la o generație una de alta, diferența neputând fi sesizată arheologic). Toate așezările, exclusiv +Delenii, au luat ființă pe valea Stemnicului. În a doua schiță observăm retragerea tuturor locuitorilor, spre nord, înființând un nou sat între pâraul Hârboanca și Stemnic. A treia hartă semnalează apariția așezării +La Două Fântâni, pe Bârlad, în sec. IX. Un secol mai târziu (X – X/XI) urmașii sătenilor ce au înființat +Bonteștii (de

pe Stemnic), ca și toți locuitorii +Bonteștilor de pe Bârlad, revin pe seliștile pe care locuiseră în sec. VII/VIII, reînființând vechile sate. Din harta nr.4 reiese dispariția celor două sate dihotomice, +Cucoșerii și +Băltenii, retrase, din nou, la +Bonteștii de pe Stemnic. +Delenii se pare că au preferat să se mute pe dealul împădurit de lângă actuala biserică. Această masivă deplasare de populație credem că se datorează ocupației cumane din sec. XI (resimțită și în satele de pe valea Bârladului superior). În sec. XII/XIII și XIII revin pe vechile vetre doar +Delenii și +Băltenii. Din a cincea hartă se observă revenirea pe vechea vatră a +Cucoșerilor de Jos, ca și înființarea unei vetre dihotomice a +Delenilor, +Micleștii, devenită seliște în mai puțin de un secol. În harta nr.6 sesizăm defalcarea trupului de moșie a +Bonteștilor de Jos (+La Două Fântâni) și alipirea, cu tot cu sat, la +Călugărenii Vechi, în urma cumpărării acestuia de către Toader Marele, la 1490 Ianuarie 14.

Se mai constată mutarea treptată a sătenilor din +Delenii, peste Stemnic, spre vest pe valea Pârâului Olarului și pe dealul de la sud de ea, defrișând pădurea pentru a deschide vetre de prisacă. Și +Băltenii își schimbă treptat vatra, mutându-se lângă limita sudică a moșiei lor. Fiind o perioadă de timp mai liniștită și prosperă, se înregistrează sensibile sporuri demografice. Astfel că revine pe vatra sa veche și +Cucoșerii de Sus și va începe să ia ființă viitorul sat +Petreștii, cu locuitori din cele două așezări +Cucoșerii. În același timp satul +Bonteștii (de pe Stemnic) își ia numele actual de Răduști.

Harta nr.7 arată că, începând cu sec. XVIII/XIX, vetrele +Delenilor și +Băltenilor vor deveni seliști și satele se vor așeza pe vetre noi devenind +Băltenii - Deleni și +Bălteni - Vale. Locuitorii celor două vetre ale +Cucoșerilor le vor părăsi la finele sec. XVIII, mutându-se mai sus, pe deal, populând viitorul sat Chetrești.

Harta nr.8 prezintă situația actuală a zonei cercetate (și a împrejurimilor). Dintre toate satele, doar Băltenii – Vale își va mai schimba odată vatra, după exproprierile de la 1864 și 1921, înlesnindu-i-se așezarea totală a vetrei pe moșia +Delenilor (acum Bălteni - Deal).

Din toate cele de mai sus rezultă o istorie zbuciumată, cu părăsirea vetrelor de sate și apoi revenirea pe aceleași locuri, de câte două-trei ori, oamenii fiind nevoiți a se da după vremuri.

Întregim informațiile cu cele ce urmează.

Actualii Chetrești se numeau, până prin sec. XV – XVI Cucoșeri ¹². Denumirea de Petrești, devenită Chetrești apreciem că vine de la cei doi frați, Vană și Stan Petrescul care stăpâneau satul la 1495 ¹³

Fostul sat La Două Fântâni (Bonteștii de pe Bârlad), vatră dihotomică a Bonteștilor de pe Stemnic, sat întărit lui Marco Bonta ¹⁴, a fost vândut de Toader Hăsnăș (Hasnăș) cu nepoții lui, Bilțu și Nicoară Șeremet, lui Toader Marele și nepotului lui de frate, Costin, la 1490 ¹⁵. Această vânzare arată că:

a) Moșiile de pe valea Stemnicului erau orientate vest – est, perpendicular pe apa pârâului respectiv și pe cea a Bârladului.

b) Deși vatră dihotomică, ea va fi vândută ca sat de sinestătător.

c) Moșia s-a împărțit în două. Terenurile de pe valea Stemnicului, din deal în deal, au rămas Bonteștilor de Sus, deveniți Răduști. Terenurile din creastă dealului

dinspre est, până la mijlocul apei Bârladului, cuvenite Bonteștilor (de Jos), au fost vândute.

d) Aceasta a făcut ca hotarele moșiei „bătrâne” Delenii să se modifice; actualmente, teritoriul Bonteștilor de Jos (La Două Fântâni) nu se mai află pe raza comunei Bălteni, ci pe cea a comunei Ștefan cel Mare, deoarece moșia cumpărată de Toader Marele a fost alipită la satul +Călugărenii Vechi, deveniți +Brăhășești, acum Brăhășoia ¹⁶.

e) Harta comunei Ștefan cel Mare ¹⁷ prezintă, incontestabil, porțiunea alipită ce se afla, din creasta dealului dinspre apus până în apa râului Bârlad, situată la sud de actualul sat Brăhășoia.

f) Se observă că răzeșii din +Deleni, Toader Hasnăș, se țineau rude, provenind din strămoși comuni cu cei din Bontești (Bilțu și Nicoară Șeremet), sat pe care ei îl înființaseră în sec. VIII – IX/X, retrăgându-se în el și în sec. XIII/XIV.

Ne abatem puțin de la obiect, înregistrând un fapt aparte. Am observat că atunci când două sate mici, cu posibilități limitate, dar înrudite la origini, se hotărăsc să-și ridice biserică, acestea o construiesc cât mai aproape de hotarul dintre cele două moșii. De exemplu Biserica Sf. Treime, ridicată la 1848, în Dumești (județul Vaslui) chiar pe hotarul dintre moșiile Meleșcani și Marcovicieni. Apoi Biserica Sf. Constantin și Elena, ridicată la 1761, în Dumeștii Vechi, de comisul Constantin Grecul, era foarte aproape de hotarul dintre moșiile Dumești și Slobozienii (de Miază Noapte și Apus) ¹⁸. În cazul de față biserica din Bălteni Deal a fost clădită la limita dintre moșiile Delenii și Băltenii. Nu putem generaliza aspectul, cunoscând puține exemple.

4. Contribuții la studiul moșiilor bătrâne

Revenim la subiectul nostru. Am observat că așezările înființate în sec. VII/VIII – IX, dintre care multe existente și astăzi, în toată zona cercetată de noi, au constituit „mugurii” din care în acele vremuri (sec. VIII – IX) s-au dezvoltat limba și obiceiurile poporului român.

Conducerea acelor sate era asigurată de cei mai vrednici săteni, aceștia constituind „obștea” satului. Aceste obștii s-au încheiat pe la începutul sec. IX, iar către mijlocul aceluiași secol putem vorbi de asocieri de obștii, ale mai multor sate învecinate.

Spicuind din lucrarea noastră (mult extinsă) „*De când au apărut, oare, moșiile „bătrâne”?*”, ne punem, firesc, întrebarea: oare aceste patru moșii sunt dintre cele „bătrâne”? Răspunsul este afirmativ pentru toate patru moșiile, +Delenii, +Băltenii, +Cucoșerii și +Bonteștii, chiar dacă, la începutul închepturilor, a existat, în sec. VII, doar o singură, neînsemnată, așezare, Delenii, cu hotare vag delimitate.

Din aceeași lucrare amintită mai sus, desprindem și prezentăm pentru subiectul tratat aici, următoarele:

a) Moșii „bătrâne”, cu hotarele stabilite „din veac”, sunt cele înființate înainte de sec. XIII.

b) Cert este că *un sat nu poate exista fără moșie și nici o moșie nu poate exista fără sat.*

Oricât de mică sau de mare ar fi o suprafață de pământ, nu poate fi considerată moșie dacă nu are niște limite și un sat (constituit chiar și din trei-patru familii) în cuprinsul ei. Deci primele moșii ar fi trebuit să ia ființă odată cu primele sate.

Observăm că primele așezări au luat ființă în sec. VII/VIII (în zona noastră). Fiind însă așa de rare și mici, iar suprafețele de teren înconjurătoare, uriașe, nu putem vorbi, încă, de moșii și hotarele lor. Primii gospodari sosiți (indiferent de unde) au avut grijă să-și aleagă un loc frumos, înșorit, adăpostit de vânturile reci, cu un curs de apă suficient de bogat în apropiere. Cât despre trasarea hotarelor terenurilor luate în stăpânire, în mare parte acoperite cu păduri virgine, nu constituia o prioritate.

Totuși în sec. VIII/IX, când așezările s-au mai mărit și îndesit, a fost necesară stabilirea unor limite între proprietăți, chiar și „în mare”¹⁹ Pentru aceasta au folosit limitele naturale, în special culmile de deal și apele.

O moșie trebuie să fie bine delimitată, „stâlpită cu pietre la cheotori”, cu „bouri” însemnați în pădure, pe culmi de dealuri, cu „mobile săpate” amplasate pe versanți și platouri. Toate acestea presupun o bună cunoaștere a terenului, forțe de muncă și, mai ales, buni, foarte buni „cadaștri”.

Înființarea celor mai vechi moșii „bătrâne” o putem aprecia a fi avut loc în două etape distincte.

Prima, stabilită empiric de comunitățile locale, în sec. VIII/IX, cu hotare însemnate doar ici-colo.

A doua etapă este cea în care a trebuit să fie stabilite hotare precise și echitabile pentru fiecare sat, hotare de veșnică folosință, multe păstrându-se și astăzi. Pentru aceasta a fost necesară înființarea unui organism competent recunoscut de toți locuitorii fiind constituit din sătenii cei mai energici și inteligenți, aleși din și de fiecare sat. Acesta este numit „obștia obștiilor” sau „obștia mare” aflată pe un teritoriu mai întins, poate pe o întregă vale.

Din constatările noastre rezultă că amplasarea în spațiu a tuturor moșiilor constituie o realizare de calitate excepțională. *Un monument de gândire și inteligență, de o echitate indubitabilă.*

Având în vedere complexitatea și întinderea lucrărilor de fixare a limitelor moșiilor, nu este exclus ca ele să fi durat 50-60 de ani.

Apreciem că cea de-a doua și cea mai importantă etapă a avut loc în sec. IX (IX/X). Cele mai vechi moșii „bătrâne” s-au născut deci prin secolele VIII/IX.

Luând ființă noi sate, suprafața moșiilor s-a tot micșorat, acestea au fost divizate mai întâi de-a lungul apoi în curmeziș. Totuși, unele moșii cu suprafață relativ mică, cu terenuri frământate, acoperite în mare parte de păduri, nu au putut fi divizate, rămânând, de la înființare, secole de-a rândul, cu aceleași hotare²⁰.

Multe moșii și-au păstrat hotarele inițiale timp îndelungat, nu însă și stăpânii. Dar, știut fiind că din sec. XVII a început formarea latifundiilor, unii boieri și unele mânăstiri acaparând zeci de sate și moșii, au strămutat populația, desființând numeroase sate și modificând iremediabil hotarele acestora. Exproprierile de la 1864 și 1921 au corectat parțial această situație, permițând satelor să se așeze pe noi vetre, mai propice traiului, chiar dacă fusăseră cândva moșia altui sat. Reforma agrară din

1945 și acțiunile de colectivizare care au urmat au bulversat adesea proprietăți (sătești) vechi de secole, detașând trupuri de moșie, tarlale de le un sat la altul.

5. *Câteva observații, precizări, corecturi*

Având tangență cu subiectul abordat (alteori relații colaterale), vom face unele referiri pe care le considerăm necesare unei mai bune informări.

Numeroși cercetători au studiat originile și relațiile celor mai vechi așezări, întemeietorii acestora, modul de administrare, apariția regulilor juridice (dreptul obișnuielnic) ale satelor noastre. Aceasta a dat naștere la numeroase dispute științifice. Multe dintre acestea nu au putut fi tranșate nici până azi, la toți cercetătorii lipsind concluziile trase în urma unor cercetări arheologice susținute și amănunțite.

Două dintre subiectele controversate sunt:

- a) Originea vechilor sate devălmașe (deci și a moșiilor lor), și
- b) Întemeietorii acestora.

Concluziile la care am ajuns în urma unor minuțioase cercetări arheologice (și istorice) ne permit să susținem afirmațiile făcute de R. Rosetti ²¹; pe cele ale lui N. Iorga, citat de H. H. Stahl ²², ca și pe cele ale lui Constantin Giurescu ²³

Cercetările noastre confirmă concluzia la care a ajuns H. H. Stahl, în opera sa (I, p. 6), privind existența satelor devălmașe ²⁴.

Subscriem total la cea mai răspândită teorie qvasiunanim recunoscută, cum că: Satul devălmaș nu ar fi altceva decât o familie crescută, mărită, descendentă dintr-un strămoș unic, erou eponim al satului, care era și proprietarul unic al pământului ²⁵

Ne raliem total la concluzia lui H. H. Stahl cum că: Satele devălmașe erau piese unitare componente ale marilor confederații de obști. Noi am amintit mai sus extraordinara operă de cadastru funciar efectuată prin sec. IX, de-a lungul a zeci de ani, pentru delimitarea și fixarea hotarelor moșiilor, ce a fost executată de cei mai destoinici săteni reprezentând fiecare sat, constituiți în obștii și obștii de obștii ²⁶.

Abordăm, pe scurt, un alt subiect controversat, anume „umblarea pe bătrâni” Deși H. H. Stahl scrie că „...negăm caracterul de străvechime al sistemului umblător pe bătrâni, pe care îl considerăm o apariție târzie...” ²⁷, aproape toți cercetătorii admit că forma „umblătoare pe bătrâni” a devălmașiei sătești este originară și străveche, constituind dovada absolută a teoriei genealogice ²⁸

În plus, autorul contestă că devălmașia umblătoare pe bătrâni ar fi de origine răzășească, afirmând că originea ei este boierească, existând cete de boieri devălmași, aflați în indiviziune devălmașă ²⁹

Ne punem firesc întrebarea de unde au apărut atâtea cete boierești prin sec. IX – XI ? Dar, coroborând informațiile oferite de documente cu cele obținute prin cercetări arheologice, rezultă, fără excepție, că satele, în sec. IX – XV, erau foarte mici, majoritatea neputând avea mai mult de 7-8-10 familii ³⁰. Presupunem că descendenții fondatorului (fondatorilor) unui sat vechi puteau avea, după 2 – 3 secole, un număr foarte diferit de urmași-moștenitori, cărora urma să le fie împărțit atât patrimoniul sătesc, cât și veniturile care puteau fi obținute. Rezultă clar interesul grupelor de descendenți de a-și delimita cotele-părți ce le reveneau din hotarul sătesc. Acestea

trebuiau să coincidă cu poziția fiecărui individ în arborele genealogic al satului. Singura soluție rămânea identificarea și memorarea ascendenților, dintâi, cei mai bătrâni, din care se trăgeau. Este foarte posibil ca această evidență genealogică să se fi născut deja în mintea sătenilor chiar după primele 4 – 5 generații. Odată identificați și memorați „bătrânii”, sistemul nu mai putea fi părăsit dovedindu-se extrem de necesar. Așa se face că pe baza lui s-a dezvoltat un sistem juridic de proprietate, în care dreptul de protimisie era o componentă de maximă importanță.

S-ar mai putea obiecta că, după un secol, „bătrânii” puteau fi uitați. Aspectul se rezolva alegându-se dintre urmașii acelorași „bătrâni”, alții, mai apropiați în timp, care, la rândul lor, după 100-150 de ani, erau „reactualizați”.

Revenind la cele patru moșii pe care le-am luat în studiu în acest articol, concluziile la care am ajuns sunt:

+Delenii, deveniți +Băltenii – Deleni, apoi Băltenii – Deal, moșia matcă, cea mai importantă, mergea pe patru „bătrâni”.

+Băltenii, deveniți Bălteni – Vale, cuprindea descendenții a trei „bătrâni”.

+Cucoșerii, numiți apoi +Petreștii și în final Chetreștii, „umblau” pe doi „bătrâni”

Tot pe doi „bătrâni” umblau inițial și Bonteștii, numiți ulterior Răduștii. Prin vânzarea +Bonteștilor de Jos (de pe Bârlad) au rămas cu un singur „bătrân”.

Nu putem încheia studiul nostru fără a aborda alte câteva subiecte legate de aceste moșii. Astfel, un interes aparte trebuie acordat drumurilor pe care le-au creat și folosit satele la care ne referim.

În urma sutelor de periegeze pe care le-am efectuat într-o zonă întinsă, a reieșit că primele așezări ³¹ au luat naștere pe văile largi ale apelor mai importante, abia din sec. XII – XIII satele încep să se așeze și pe văile unor pâraie secundare, ori pe platourile înalte.

Cu aceeași ocazie, a cercetărilor de teren, am observat și studiat și numeroase trasee de drumuri vechi. Coroborând acestea cu seliștile sau vetrele inițiale ale unor sate vechi, am constatat că, în general, drumurile vechi au vârsta satelor pe care le deservesc, ele urmând atât văile apelor cât și culmile dealurilor. Adesea, laturile scurte ale moșiilor erau delimitate de (cu) drumuri. Nu este exclusă nici folosirea unor porțiuni de drum datând din sec. II – VI.

În cazul nostru este indubitabil că, în sec. VII – VIII, existau drumuri pe văile Bârladului, Stemnicului și Racovei. Cele patru sate vechi ³² erau legate între ele de drumul de pe valea Stemnicului, care are o ramificație la est de pârau pe care se aflau +Băltenii și +Cucoșerii. Toate aceste trasee se păstrează și astăzi.

Nu pretindem că am epuizat subiectul propus, ci doar ne-am străduit să prezentăm o parte din istoria zbuciumată a acestor locuri, atât cât am putut noi desluși. Suntem siguri că subiectul în cauză mai are numeroase aspecte necunoscute, pe care noi, deocamdată, nu am reușit să le aflăm. Aceasta se constituie într-o invitație ce este adresată tinerilor cercetători interesați de subiect.

NOTE:

1. *DRH, III, A, Moldova*, p. 188 - 191, doc. 96 din 1491 (6999) Octombrie 15.
2. Afluent de dreapta al râului Bârlad, la NV de municipiul Vaslui.
3. V. Băcăoanu și colab., *Podișul Moldovei*, p. 297 - 300, București, 1980.
4. Afluent de dreapta al Bârladului, la SV de Vaslui.
5. Date și informații net detaliate, referitoare la sate și moșii, se găsesc în studiul nostru intitulat: *De când au apărut, oare, moșiile „bătrâne” ? Invitație la dialog.*, în curs de apariție.
6. Cercetările arheologice la care ne vom referi au fost, în cea mai mare parte, efectuate de noi. Au fost publicate în “A.M.M.”, XV - XX, I, p. 155 - 248 și în “A.M.M.”, XXI, p. Pentru datarea materialelor arheologice recoltate am fost îndrumați de specialiștii Institutului de Arheologie din Iași, de prof. N. Ursulescu de la Universitatea Al. I. Cuza și de prof. Ruxandra Măxim - Alaiba de la Institutul de Tracologie, filiala Iași, cărora le aducem mulțumirile noastre.
7. Pentru Rădușești și Bontestii (de pe Stemnic), informația arheologică am preluat-o după G. Coman, *Statornicie, Continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, (R.A. Vs.), București, Editura Litera, 1980, p. 110, XXII, 20, 21.
8. Năvăliri ale unor popoare străine, careucid sau (și) robesc populația satului, epidemii de ciumă ori holeră, alunecări masive de teren, etc.
9. *DRH, I, A*, p. 312 - 313, doc. 222 din 1442 (6950) August 1.
10. Pentru satele înființate după 1772 am preluat informațiile necesare și din I.F.R.Iș., *Tezaurul toponimic al României, Moldova, I₁₊₂, 1772-1988. Repertoriul istoric al unităților administrativ - teritoriale*, București, 1991 - 1992.
11. Pentru a nu complica informațiile, am luat în considerare câte o singură vatră pentru fiecare sat.
12. Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade, VIII*, doc. CLXXVII din 1695 Aprilie 14.
13. *DRH, III, A*, p. 320, doc. 176 din 1495 (7003) Ianuarie 25.
14. Vezi nota nr.9.
15. *DRH, III, A*, p. 114 - 115, doc. 60 din 1490 (6998) Ianuarie 14.
16. I.F.R.Iș., *op. cit. I, I*, p. 145 col. 1.
17. R.A. Vs., p. 230.
18. Gh. Ghibănescu, *Zapise și Ispisoace, V₁*, p. 37, 104.
19. Radu Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii*, Tomul I, *De la origini până la 1834*, București, 1907, p. 107 - 108 „Odată cu înființarea primelor sate, s-a împărțit și pământul între ele, pentru a înlătura gâlceville privitoare la vânat, pescuit și pășunat.” Henri H. Stahl, *Contribuție la studiul satelor devălmașe românești*, Editura Academiei Române, București, vol. I, 1958; vol II, 1959; vol. III, 1965. În vol. I, p. 106, afirmă că: “...80,3% din sate existau cu hotarele lor gata trasate înainte de 1383”.
20. În cazul nostru, toate cele patru moșii își păstrează hotarele fixate încă din sec. X. Gh. Ghibănescu, în *Surete și Izvoade, VIII, Documente Racovițene*, Iași, 1914, la p. 86, face observația că: “hotarele moșiei întărite lui Dan Vameșul la 1400 Februarie 11, erau, la 1912. aproape neschimbate față de cele descrise cu peste 500 de ani în urmă.”
21. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 169, spune că: “Obștia răzășească se trage dintr-un strămoș comun, care odinioară stăpânea întreg hotarul.”
22. H. H. Stahl, *op.cit.*, I, citează pe N. Iorga la p. 59, cu: “Întreg pământul țării la început a fost locuit de țărani liberi, ei au fost creatorii satelor noastre”, iar la p. 66 reia tot după N. Iorga: “...un sat aparținea odinioară uneia și aceleași familii...scoborătorii unuia și aceluiași strămoș.”. Același autor continuă la p. 60: „Pământul venea de la strămoșul

dintâi și fiecare descendent avea dreptul care-i revenea, în funcție de poziția sa în arborele genealogic. Satele devălmașe erau 'sate genealogice', se trăgeau dintr-un strămoș comun."

23. H. H. Stahl, *op.cit.*, I, la p. 60 citează pe Const. Giurescu: "...megieșii dintr-un hotar aparțin mai totdeauna aceluiași neam sau unor neamuri înrudite."
24. Ele au un caracter străvechi și s-au născut înainte de întemeierea principatelor autohtone și înainte de apariția documentelor.
25. H. H. Stahl, *op.cit.*, I, p. 49-53.
26. *Ibidem*, II, p. 7 (8).
27. *Ibidem*, I, p. 67.
28. *Ibidem*.
29. *Ibidem*.
30. vezi și R. Rosetti, *op. cit.* p. 111.
31. Sec. VII/VIII – X.
32. +Delenii, +Bălteni, +Cucoșerii, +Bonteștii (pe Stemnic).

AN "OLD" ESTATE – DELENII - Summary -

By Sergiu Ștefănescu

The "old" Delenii estate lies at 10-15 km NW distance from Vaslui municipality on the territory of the following communes: Bălteni (aprox.80%), Delești and Ștefan cel Mare (10% each).

On their territory there existed the following villages: +Delenii, +Micleștii, +Bonteștii de Sus, +Bonteștii de Jos, Bălteni, +Cucoșerii. In our days, there are only the following villages: Bălteni-Vale, Bălteni-Deal, Chetreștii and Răduștii.

The age of the archaeological materials related to these villages dates from (VII), VII/VIII-XX cent. There are documentary attestations on them dating from August 1, 1442, January 14, 1490, Oct. 15, 1491 and January 25, 1495.

After the historical presentation, we analyzed the economical activity pointing out the animal and bee breeding, clay pots making.

We then presented the relations between villages, peasants and estates with some examples of some villages' dichotomy.

We made a table (no.2) and with the presentation of the established, leaving and returning meaning the evolution of the villages in this territory between 700-2000 with the motivation of all these actions. Having in view this table (no.2) we can conclude that all these villages are related in their origins, having common ancestors from +Delenii village and estate being established before IX century and the following "old" estates: +Bălteni, +Cucoșerii and +Bonteștii.

The delimitation of the boundaries of these estates took place in about 50-60 years around IX cent. (all in the same position in our days too). Some changes took place in 1864, 1921 and 1945 after some expropriations and appropriations.

Finally, we pointed out the "walking on old people" and the old roads nets still in use today in all these villages.

This is a useful paper archaeologically and historically documented up to XX cent.

